

LANDDUINENPROJECT

Nota voor gemeenten
Maart 2013

Introductie

Het voorliggende projectvoorstel heeft 2 strategische doelstellingen die met elkaar interageren:

1. Op een geïntegreerde en participatieve wijze werken aan de duurzame ontwikkeling en beheer van het unieke landschap gevormd door de landduinen, de Grote Nete en haar zijlopen.
2. Gezamenlijk op zoek gaan naar nieuwe, alternatieve duurzame vormen van financiering voor landschapszorg in de breedste zin (van natuurbeheer tot erfgoedrestauratie) (ter ondersteuning van doelstelling 1).

Deze strategische doelen kunnen vertaald worden naar 4 tactische doelstellingen:

1. Samenwerking tussen de gemeenten Geel, Balen, Mol en Meerhout en de provincie ten behoeve van een geïntegreerd landschapsbeleid
2. Participatieve ontwikkeling van nieuwe visies en projecten voor de aanwezige natuur-, landschaps- en cultuurhistorische waarden samen met inwoners en sectoren
3. Financiering van het landschap
4. Realiseren van vernieuwende coalities (verbindingen) tussen landschap en sectoren (energie, gezondheid, sociale economie, wonen, ...) mede op basis van ecosysteemdiensten¹

Met de 'provincie' wordt binnen dit projectvoorstel het volgende partnerschap bedoeld: Bosgroep Zuiderkempen vzw, Kempens Landschap vzw, Provincie Antwerpen-Dienst Duurzaam Milieu- en Natuurbeleid (DMN), Regionaal landschap Kleine en Grote Nete vzw, Rurant vzw, Toerisme Provincie Antwerpen vzw.

Het verdient aanbeveling dit projectvoorstel te lezen samen met het boek 'Stuivend zand van de Kempen' dat een uniek en inspirerend beeld schets van het betreffende landschap. Eenvoudig gesteld beoogt dit projectvoorstel immers om gezamenlijk de volgende hoofdstukken van dit boek te schrijven.

¹ *Ecosystemen leveren diensten aan mens en maatschappij. Deze worden ingedeeld in ondersteunende diensten (biodiversiteit, zuurstofproductie, voedsel- en waterkringloop, ..), producerende diensten (voedsel, water, hout, grondstoffen, ..), regulerende diensten (luchtzuivering, bestuiving, gewasbescherming, koeling, klimaatregulatie, waterberging, ...) en culturele diensten (recreatie, ontspanning, cultuurhistorie, welzijn, ..). Dankzij het concept van ecosysteemdiensten kunnen we beleidsmatig linken leggen met andere (sociale en economische) thema's als lichamelijke en mentale gezondheid (fijn stof, overgewicht, geheugen, creativiteit, pesten, ...), landbouw, economie, erfgoed, woonprijzen, collectief geheugen en identiteit, ...*

Over welk landschap gaat het?

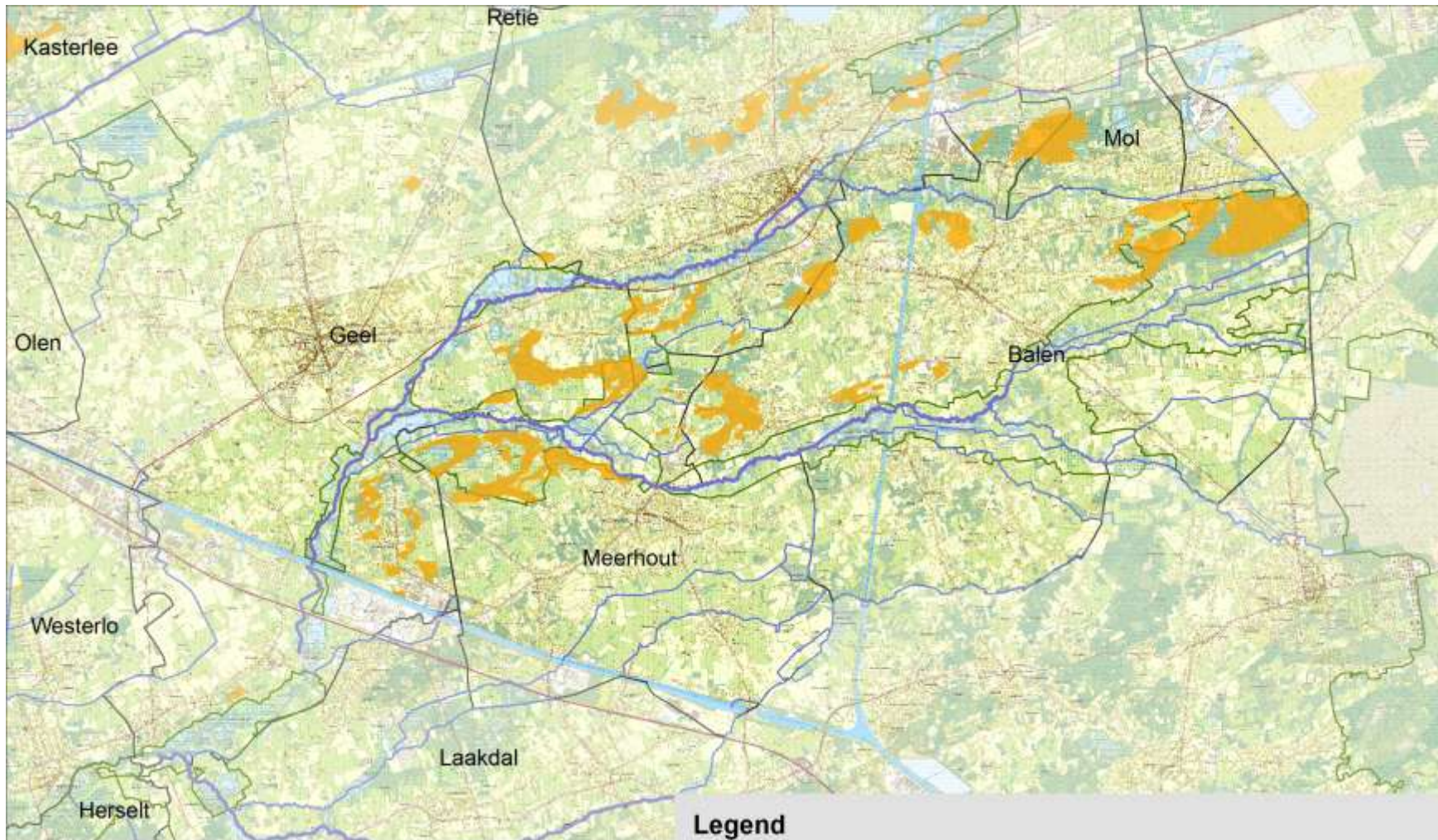
Het projectgebied waarop gefocust wordt is de omgeving van de landduinen gelegen aan de Molse Nete en de Grote Nete, ingebed in een gesloten (landbouw)landschap met veel kleine landschapselementen.

Het focusgebied is gelegen tussen de spoorweg Antwerpen-Hasselt in het noorden, de grens met Limburg in het oosten, het Albertkanaal in het zuiden en in het westen de Antwerpseweg en de Ring van Geel.

Het projectgebied ligt op grondgebied van de gemeenten Mol, Balen, Geel, Meerhout (ongeveer 15.000 ha).

De kenmerkende landschapselementen van het gebied zijn:

- Landduinen
- Naaldbossen
- Beekdalen | Molse Nete en Grote Nete met beken
- Graslanden/akkers met kleine landschapselementen (KLE's)
- Erfgoed: watermolens, windmolens, kapelletjes, hoeves
- Kanaal Dessel-Kwaadmechelen

Landduinen - Inland dunes
 Landduinenproject

Departement Leefmilieu
 Dienst Duurzaam Milieu- en Natuurbeleid
 Team Natuur en Landschap

Aanmaakdatum: --
 Schaal: 1:101.328

 0 1.000 m

Legend

- inland dunes
- streams
- N2000 'Bovenlopen van de Grote Nete met Zammelsbroek, Langdonken en Goor'

Algemeen

"Vol van leven en vol van sporen van mensenlevens in vroegere tijden" (uit het boek Landduinen-Stuivend zand van de Kempen)

De belangrijkste landschapsecologische waarden van deze landschapseenheid zijn gebonden aan typische Kempische biotopen als **heiden, vennen, moerassen en soortenrijke hooilanden**. Ze kennen hun grootste concentraties in de valleien van de Grote en de Molse Nete die binnen hun waterlichaam eveneens grote natuurwaarden herbergen.

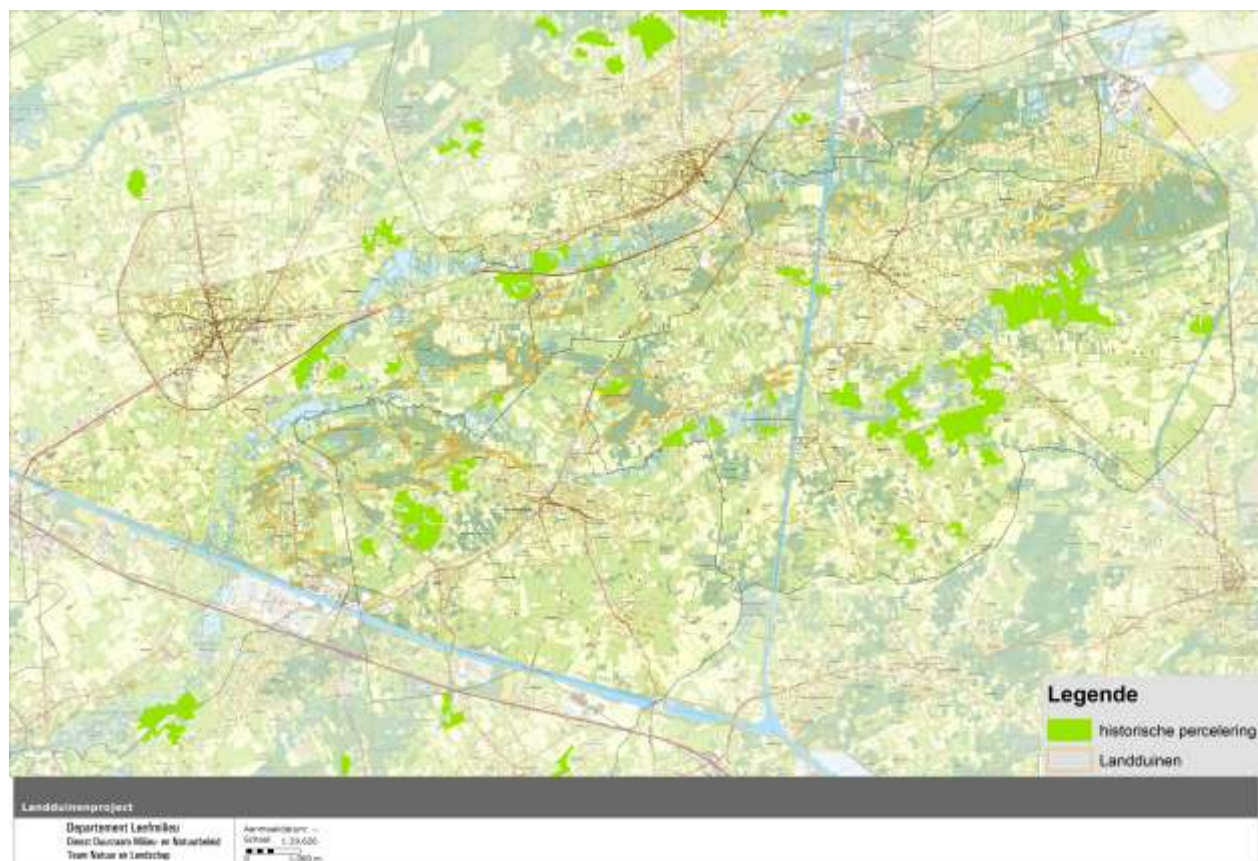
Door de complexe geomorfologie van deze streek (interfluvia, valleien, duinen, tertiaire heuvelruggen) ontstaan zeer **gevarieerde milieugradiënten** die aanleiding (kunnen) geven tot een grote variatie aan biotopen.

Ze bieden plaats aan (potentieel) zeer rijke natuurwaarden binnen vochtige tot natte beekdalbiotopen en droge, voedselarme biotopen op de interfluvia. Daar waar de relatie tussen vallei en interfluvium nagenoeg intact is, bevinden zich zeer belangrijke zones voor het natuurbehoud.

Zeer belangrijke kernen zijn het verbrede alluvium rond Balen, de valleien van Molse en Grote Nete, het duinencomplex rond Bel, Scherpenberg-Hutten en Keiheuvel en het boscomplex rond Zittaart.

De bovenloop van de Grote Nete herbergt een waardevolle visfauna en in Balen-Mol komen de laatste populaties veldparelmoervlinder van de provincie voor.

In de landschapseenheid zijn oude cultuurlandschappen bewaard gebleven, rijk aan kleine landschapselementen. Deze **kleinschalige landschappen** hebben, naast een landschapshistorische waarde, een belangrijke faunistische waarde en bieden grote potenties voor natuurverbindingsdoeleinden.

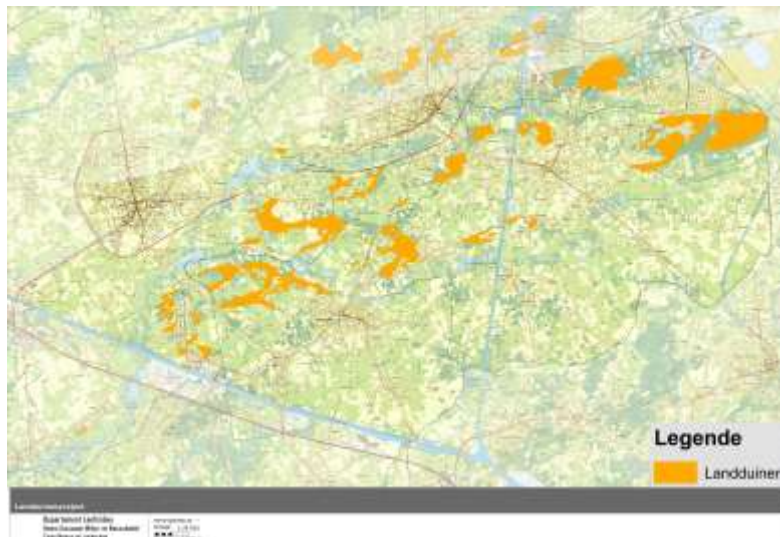
Historische percelering (Provinciale Landschapskaart)

Relief en bodem

Het topografisch oppervlak helt in zuidwestelijke richting. Van 35 m in het noordoosten naar 7 m in het zuidwesten. Geel en Meerhout liggen op twee uitgestrekte noordoost –zuidwest georiënteerde hoog gelegen zandruggen. De as van de zandruggen hellen af naar het zuidwesten. De flanken van de zandruggen hellen tevens noordwestelijk en zuidoostelijk naar de beekvalleien.

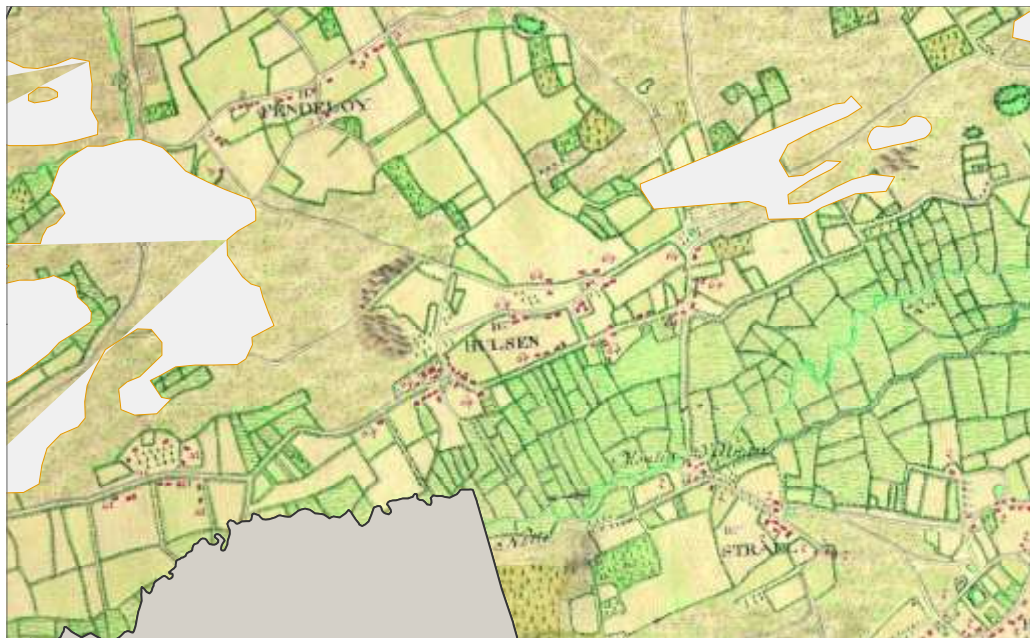
Er komen voornamelijk matig droge zandgronden voor die meestal bewerkt werden tot ze een plaggenprofiel ontwikkelden. Op de interfluvia komen ook duinen voor. In de valleien komen dunnen lagen alluviale licht-zandleemgronden voor. Zelf in de valleien zijn de gronden niet te nat. Langs de waterlopen zijn de gronden meestal venig.

Geomorfologie - Landduinen

Landduinen (Provinciale Landschapskaart)

Het landschap bestaat uit een zachtgolvend reliëf opgebouwd uit parallelle oude zandruggen (als uitgestrekte duinengordels) en recentere stuifzandophopingen. De duinengordels zijn noordoost – zuidwest georiënteerd. Sommige stuifzandophopingen vertonen een duidelijk microreliëf en zijn ontwikkeld tot parabool- of lengteduinen.

De Kopberg, ten tijde van Ferraris 1777 (copyright: NGI)

De stuifduinen en Tertiaire heuvels ten zuiden van Mol en Balen zijn overwegend bedekt met bos (al dan niet met woningen), heiderestanten en kleinschalige landbouwgronden. Het zijn belangrijke elementen van de regionale landschapsecologie.

Boskaart Vlaanderen

foto: CCASPAR

Waterlopen

Deze landschapseenheid vormt de bovenloop van het stroombekken van de Grote Nete. De deelbekkens bestaan uit langgerekte evenwijdige valleien waarin de waterlopen drainerend zijn en dus weinig dikke alluviale gronden in dit overwegend zandig gebied hebben achtergelaten. De reliëfhelling is tamelijk steil zodat de stroomsnelheid van het water tamelijk (relatief gezien) hoog is. De grotere beken liggen dieper ingegraven in het zand. Hierdoor ligt de grondwatertafel tussen deze valleien (in de interfluvia) tamelijk diep onder het maaiveld, in het bijzonder als er hoog gelegen duinmassieven op voorkomen.

De Molse Nete is van belang voor de (resterende) goed ontwikkelde graslanden, moerassen, verlandingsituaties en struwelen. Kwelinvloeden zijn duidelijk. De beek heeft een goed ontwikkelde structuur en een slechte waterkwaliteit wat betreft de concentraties cadmium en zink.

De Grote Nete heeft een grote variatie aan milieu-omstandigheden waarmee een verscheidenheid van levensgemeenschappen samengaat.

De kanalen vertegenwoordigen met hun oever- en dijkbegroeiingen een specifieke natuurwaarde. Haar bermen bieden potenties als biotoop of refugium voor insecten (vlinders, graafbijen, sprinkhanen). Het geheel van grasland, struweel en bossen zorgt voor grote verbindende mogelijkheden. Een integrale visie hierop is wenselijk. Voornamelijk haar verbindende mogelijkheden zijn zeer groot. Het kanaal rijgt een keten van biotopen beïnvloed door mineraalrijk water aan elkaar (hooilanden, wateringen en laagveengebieden).

Bouwkundig erfgoed

Bouwkundig erfgoed: hoeve, kapel, kerk, (Provinciale Landschapskaart)

Molens: watermolens, windmolens (Provinciale Landschapskaart)

Doelstellingen

Strategische doelstelling 1: Op een geïntegreerde en participatieve wijze werken aan de duurzame ontwikkeling en beheer van het landschap in de landduinenregio

Motivatie: Algemeen

Elk landschap is het resultaat van de interactie tussen mens en natuur.

Op elk ogenblik is een landschap een complexe puzzel van verschillende tijdslagen die deze interactie weerspiegelen. Elk landschap combineert hedendaagse functies (wonen, mobiliteit, sport, landbouw, industrie, recreatie, natuur, waterberging, ...) en cultuur- en natuurhistorische waarden (materieel en immaterieel).

Om de huidige en toekomstige maatschappelijke noden in te vullen en de erfgoedwaarden maximaal te kunnen behouden, heeft landschapsbeleid nood aan vier pijlers:

- samenwerking en geïntegreerd beleid
- kennisopbouw
- participatie en educatie
- adequate financiering

De door België geratificeerde Europese Landschapsconventie beoogt dat alle lidstaten deze vier pijlers vorm geven. In het kader van dit projectvoorstel wordt in het bijzonder verwezen naar volgende doelen van de conventie:

- Op een participatieve wijze landschapskwaliteitsdoelen opstellen als instrument om tot een duurzame toekomstvisie te komen;
- als een middel om landschap als concept maximaal te integreren in andere beleidsplannen (milieu, cultuur, sport, landbouw, ruimtelijke ordening, ...)

Motivatie: Specifiek

In het provinciaal natuurontwikkelingsplan wordt de landduinenregio aangeduid als een zeer waardevol landschapsecologisch complex waar gebiedsgerichte samenwerking en afstemming tussen sectoren van groot belang is voor de toekomstige evolutie van de natuur- en landschapswaarden.

Op Vlaams niveau is de landduinenregio een uniek landschap met bijbehorende natuurwaarden waarvan een groot aandeel tevens een Europees belang heeft.

Inmiddels wordt aan de kwaliteit van deze natuur-, landschaps- en erfgoedwaarden en hun beleving gewerkt door een grote groep van actoren of zijn hiervoor nieuwe visies in opmaak. Dit gebeurt in wisselende partnerschappen, al dan niet afgestemd op elkaar.

Enkele voorbeelden zijn:

- aanduiden Europese instandhoudingsdoelstellingen (IHD's)
- behoud harkwesp Geel-Bel
- duinherstel voormalige camping Keiheuvel
- duin- en heideherstel Geel-Bel
- afbakening agrarische en natuurlijke structuur (AGNAS)
- aanduiding ankerplaatsen
- actieplan water Mol-Balen: *overstromingsgebied Scheppelijke Nete (PRUP), overstromingsgebied (PRUP) en natuurinrichting Molse Nete*
- (tweede) bekkenbeheerplan Nete (gebiedsspecifieke visie voor Molse Nete en Grote Nete)
- Grote Netewoud
- uitwerken wandelknooppunten-, fietsknooppunten-, mountainbike- en ruiternetwerk
- speelbossen
- strategisch plan voor toerisme in de Antwerpse Kempen (SPAK)
- kleinschalige logies
- trage wegen-projecten
- *streekproducten(kar)*
- *projecten rond biogebaseerde economie (graseiwitten)*

- *watermolen Meerhout*
- *domein Passeman Meerhout*
- *Life+ Keiheuvel-De Most*
- *PRUP Keiheuvel*
- *Masterplan Keiheuvel*
- *boscomplexen (Volsbergenbossen, ...)*
- *studie taplopen*
- landschaps animator Regionaal Landschap
- Plant van Hier
- buitengewone plekjes
- soortgerichte projecten zoals zwaluwen en vleermuizen

De Bosgroep Zuiderkempen is vragende partij voor een globaal toetsingskader voor het beheer van de bossen op de landduinen. De landduinen zijn grotendeels bedekt met monotone naaldhoutbestanden van 50-70 jaar oud. Kaprijpe bestanden dus, waarvoor de huidige beheerkeuzen bepalend zijn voor het landschapsbeeld over 50 jaar.

Vanuit het recent afgelopen Interreg project INVEXO komt het pleidooi om voor het bovenlopenstelsel van de Grote Nete op zeer korte termijn te starten met een gecoördineerde aanpak van de stierkikkerproblematiek.

Omwille van deze algemene en specifieke redenen nodigt de provincie de betrokken gemeenten uit te starten met de gezamenlijke coördinatie van de toekomstige ontwikkeling en beheer van het landschap.

Tactische doelstelling 1: Samenwerking tussen de gemeenten Balen, Geel, Meerhout en Mol en de provincie ten behoeve van een geïntegreerd landschapsbeleid

Operationele doelstelling 1: De provincie en de gemeenten richten een **werkgroep** op die driemaandelijks bij elkaar komt met een vaste agenda:

- stand van zaken lopende initiatieven inzake landschapszorg, landschapsbeleving en kennisopbouw (bewaken afstemming)
- bespreken nieuwe opportuniteiten
- aanbevelingen en verdere taakverdeling tussen de partners

Het verslag van deze werkgroep wordt opgevat als een voortgangsrapport bij elk van de agendapunten dat telkens ter kennisgeving aan de bestuurders wordt overgemaakt. DMN verzorgt het secretariaat van deze werkgroep.

Operationele doelstelling 2: Voor de realisatie van een aantal doelstellingen zullen diverse ruimtelijke aspecten opgelost moeten worden (vergunningen, sectorale wetgeving, ...) niet in het minst omwille van de afstemming met diverse lopende initiatieven (AGNAS, IHD, ankerplaatsen, actieplan water, ...).

Om hier over de nodige expertise te beschikken, wordt door DMN namens en in afstemming met de partners een aanvraag voor een **strategisch project** (in uitvoering van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen) ingediend. Zo kan, na goedkeuring, enerzijds een deskundige medewerker aangeworven worden en anderzijds worden zo subsidies ontsloten voor de verwerving van gronden.

Tactische doelstelling 2: Participatieve ontwikkeling van nieuwe visies en projecten voor de aanwezige natuur-, landschaps- en cultuurhistorische waarden samen met inwoners en sectoren

Operationele doelstelling 3: Ontwikkelen van **landschapskwaliteitsdoelen en een bijbehorend actieplan**, via een participatief **vraaggestuurd proces** en rekening houdend met bestaande wetgeving en visies in ontwikkeling (gemeentelijke plannen en initiatieven, AGNAS, IHD, Grote Netewoud, actieplan water Balen-Mol, ...).

Ter eventuele onderbouwing en inspiratie voor de landschapskwaliteitsdoelen en tactische doelstelling 4 worden voorafgaand **ecosysteemdiensten** in kaart gebracht. DMN financiert de opmaak van de ecosysteemdiensten en de landschapskwaliteitsdoelen.

Operationele doelstelling 4: De werkgroep bereidt een voorstel voor van **participatieproces** (en bijbehorende taakverdeling) bij het uitwerken van de landschapskwaliteitsdoelen (en nadien bij het uitvoeren van het actieplan).

Operationele doelstelling 5: Daar participatie start bij informatie en duiding is het wenselijk om een langdurig project inzake landschapseducatie te ontwikkelen voor inwoners en bezoekers van de landduinenregio.

Het concept ABC van het landschap wordt hierbij als vertrekpunt gebruikt. Dit **landschapseducatief project** beoogt om inwoners uit de regio (opnieuw) in contact brengen (re-connect) met hun landschap, om de band met het landschappelijk erfgoed terug aan te halen en de sporen van vroeger landschapsgebruik leesbaar te maken. De belangrijkste ingrediënten in de werkwijze zijn participatie, streekkarakter, cultuurhistorie en mondelinge zowel als geschreven bronnen vertalen naar het brede publiek. Het project is zowel tastbaar op het terrein als in ontmoetingsplaatsen (bibliotheken, horecazaken, musea, ...). Bij dit project wordt maximaal gebruik gemaakt van de moderne multimediale middelen.

DMN trekt de verkenning naar verdere inhoud van dit project, in samenwerking met het Regionaal Landschap Kleine en Grote Nete vzw.

Het partnerschap ziet hiervoor een mogelijke samenwerking met de erfgoedcel k.ERF.

Tactische doelstelling 3: Financiering van landschapszorg

Operationele doelstelling 6: Vanuit de inspiratie in de werkgroep, de landschapskwaliteitsdoelen of andere opportuniteiten engageren de partners zich om actief en dynamisch te screenen naar kansen binnen de **eigen organisatie** om in te zetten op landschapszorg of landschapsbeleving.

Operationele doelstelling 7: De partners engageren zich om het landduinenproject als kader te gebruiken bij de motivatie van aanvragen voor **externe projectfinanciering** (Interreg, Life+, Leader, PDPO, samenwerkingsovereenkomst, ...). Door de 'kracht van herhaling' wordt hierdoor een versterkend effect verwacht op deze projectaanvragen.

Operationele doelstelling 8: Door de partners wordt Kempens Landschap vzw aangeduid als actor voor **strategische aankopen** in functie van landschapszorg en landschapsbeleving (zie ook operationele doelstelling 4).

Strategische doelstelling 2: op zoek gaan naar nieuwe, alternatieve duurzame vormen van financiering voor landschapszorg

Reeds geruime tijd, en in het bijzonder sinds de start van de 'crisis' in 2008, is er internationaal een grote dynamiek (via onderzoek en pilootprojecten) om tot nieuwe coalities en vormen van financiering voor natuur-, erfgoed- en landschapszorg te komen (zie bv. b.akkerbrood², energie uit houtkanten³, graskracht⁴, visitor payback, korte lokale voedselketens, ...).

² <http://www.bakkerbrood.be/bakkerbrood.php>

³ <http://www.rllk.be/default.aspx?ref=AHAD>

⁴ www.graskracht.be

Het grote groene 'kapitaal' van de landduinenregio (zie beschrijving) doet vermoeden dat hier tal van nog niet ontgonnen opportuniteiten zijn. Het partnerschap engageert zich om deze actief te exploreren en daar waar mogelijk via pilootprojecten te implementeren.

DMN is momenteel partner in het Interreg IVB project GIFT-T! Green Infrastructure For Tomorrow – Together!⁵. GIFT-T! gaat over de valorisatie van groene infrastructuur. Opzet van GIFT-T! is het ontwikkelen van lokale samenwerking tussen overheden-burgers-bedrijven, gericht op duurzame investeringen in robuust en duurzaam groen, met de bedoeling er meer sociaal en economisch voordeel uit te halen. Het stelt DMN in staat binnen dit partnerschap de actuele kennis en ervaring uit Nederland en Verenigd Koninkrijk m.b.t. dit thema in te brengen.

Tactische doelstelling 4: Realiseren van vernieuwende coalities tussen landschap en sectoren

Operationele doelstelling 9: Binnen het partnerschap en vanuit de beleidscontext van Pure Kempen neemt RURANT het initiatief om Pure Kempen-ondernemers uit het gebied te stimuleren om het werken met/omtrent de landduinen. De landduinen vormen voor hen een Unique Selling Point (USP) waarmee ze zich kunnen onderscheiden.

Indien draagvlak, voldoende urgentie en beschikbare middelen (koppeling met strategisch project), neemt RURANT het initiatief tot de oprichting van een tijdelijke 'business innovation group'. Een tijdelijk traject om ondernemers (landbouwers, horeca, ...) te triggeren om inhoudelijk met de landduinen aan de slag te gaan. Dit door het aanbieden van vorming, best practices, ... Samenwerking met andere ondernemers en andere sectoren wordt hierbij gestimuleerd. Het is echter niet de bedoeling om een nieuw ondernemersnetwerk te creëren.

Operationele doelstelling 10: Binnen het partnerschap neemt Kempens Landschap vzw het voortouw in het verkennen van nieuwe coalities binnen erfgoedzorg (gebouwen en monumenten) .

⁵ www.gift-t.eu

Operationele doelstelling 11: Binnen het partnerschap en binnen de beleidscontext van de toeristische regio Antwerpse Kempen nemen TPA en Regionaal Landschap Kleine en Grote Nete het voortouw in het verkennen van nieuwe coalities binnen toerisme en recreatie.

Operationele doelstelling 12: Binnen het partnerschap neemt Regionaal Landschap Kleine en Grote Nete het voortouw rond landschapszorg en (kleinschalig) erfgoedherstel inclusief bodemerfgoed (cfr. Landschapswerking en projectwerking rond oa bodemerfgoed, taplopen, ...).

Operationele doelstelling 13: Vanuit het partnerschap worden samen met IOK en SPK de mogelijkheden onderzocht om de afvalstromen afkomstig uit bos, natuur, berm en groenbeheer op een duurzame wijze te valoriseren (grondstoffen voor nieuwe (bedrijfs)processen). Hierbij wordt een bijzondere focus gelegd op bermmaaisel en de potenties van het houtkantennetwerk.

Operationele doelstelling 14: DMN organiseert in overleg met het partnerschap in het najaar van 2013 een symposium annex netwerkevenement over mogelijk nieuwe coalities in de landschapszorg.

Als programma wordt gedacht aan:

- de bestudeerde ecosysteemdiensten van de landduinenregio
- lopende, innovatieve projecten uit de regio of elders
- mogelijke nieuwe coalities (wetenschapspark Geel, nieuwe campus Erica ziekenhuis, ...)
- netwerken in functie van nieuwe coalities (zie ter inspiratie bv. beursvloer biodiversiteit⁶).

Operationele doelstelling 15: DMN heeft een nieuwe biodiversiteitsscan voor bedrijven gemaakt (BIODIVA). In overleg met IOK en de regionale ondernemersverenigingen wordt vanaf de tweede helft van 2013 een actieve sensibiliseringscampagne gevoerd naar bedrijven om BIODIVA te gebruiken in hun dagdagelijkse werking en als inspiratiebron voor nieuwe coalities met en in het omringende landschap.

Foto's: CCASPAR, Rembrandt De Vlaeminck en Lieve Janssens

⁶ http://biodiversiteitbrabant.nl/index.php?pagina_id=356